

Стево Павловски

УДК 305-055.1
305-055.2

МАШКОТО И ЖЕНСКОТО ВО БОРБА ЗА ПРАВИЧНОСТ: КРИТИЧКИ ПОГЛЕД ВРЗ ФЕМИНИЗМОТ И МАСКУЛИНИЗМОТ

Клучни зборови: маж-жена, машкост, видови машкости, женскост, феминизам, видови феминизам, маскулинизам

Низ историјата, односите помеѓу машкото и женското се обликувани од длабоки културни, религиски и општествени норми, кои често резултирале со нееднаквост и дискриминација. Жените со векови се бореле за основни човекови права – глас, образование, право на работа, додека мажите, иако често биле во повластена позиција, исто така се соочувале со притисоци од општеството бидејќи од нив се барало да бидат „силни“, „емоционално затворени“ и „обезбедувачи“. Во таков контекст се појавиле две значајни општествени и идеолошки движења: феминизам и маскулинизам.

Денес општеството е определено да верува дека мажите и жените поседуваат наполно еднакви способности, вештини и потенцијали – токму кога науката почнува да докажува дека се

сосема различни. Единствено нешто што им е заедничко е тоа што му припаѓаат на животинскиот вид. Тие живеат во различни светови, со различни вредности и според сосема различни правила. Мажите и жените од сите култури, вероисповеди и бои на кожата се во постојан конфликт поради разликите во мислењата, однесувањето, ставовите и убедувањата.

Мажите и жените се разликувале по нивниот пристап кон привилегиите, по престижит и по моќта. Историски гледано, мажот се грижел за сè што било надвор од доменот на институции со женска доминација: семејството, домаќинството и грижата за деца. Во овој контекст значајно е размислувањето на Симон де Бовоар, која вели дека во историјата мажот ја обезбедувал рамнотежата меѓу продукцијата и

репродукцијата. Така жената немала дури ни право да го одржи животот во присуство на мажот создавач; таа немала улога на овулум во однос на сперматозоидот, на матката во однос на фалусот (Де Бовоар, 1989: 74).

Мажите и жените еволуирале на различен начин затоа што морало да биде така. Мажите ловеле, жените собирале плодови. Мажите заштитувале, жените одгледувале и воспитувале. Како резултат на тоа, нивните тела и мозоци еволуирале на сосема различни начини. Како што телата им се менувале физички за да се приспособат кон нивните специфични улоги во животот, така им се менувал и умот. Мажите биле повисоки и посилни од повеќето жени, а мозокот им се развивал соодветно на нивните задачи. Жените биле претежно задоволни што додека мажите работеле некаде далеку, тие го одржувале огнот во пештерата и нивниот мозок еволуирал на начин што им овозможил да ја исполнуваат таа своја улога.

Во секое општество прашањата поврзани со машко-женските односи, правичноста и дискриминацијата се суштински разбирања на општествената структура и вредности. Иако многу држави формално ги имаат усогласено законите за еднаквост меѓу половите, во реалноста разликите и понатаму постојат. Оваа борба не е само женска или машка, туку човечка. Во текот на милиони години мозочната структура на мажите и жените продолжувала да се менува на различен начин. Денес знаеме дека половите ги обработуваат информациите на различен начин. Мислат и на различен начин, веруваат во различни работи, имаат различни

сфаќања, приоритети и однесувања. Мажите и жените треба да бидат рамноправни во смисла да имаат еднакви права и можност да го применуваат својот вкупен потенцијал, но сосема сигурно не се идентични во своите природни способности. Според тоа, дали мажите и жените се еднакви е политичко или морално прашање, а дали се идентични е научно прашање. Мажите и жените длабоко се разликуваат и физички и умствено.

Рејвин Конел размислува спротивно од ставот на многу луѓе кои веруваат дека жената и мажот се психолошко спротивставени, дека мажот е поинтелигентен од жената и дека е природно насилен, како и тоа дека родовите модели никогаш не се менуваат. Сите овие верувања според истата авторка се погрешни. Според Конел, многу луѓе ги замислуваат машкоста, женскоста и половата припадност само во поглед на нивниот сопствен полов систем, а со тоа ја пропуштаат големата разновидност на родовите модели низ културите и низ историјата. Истражувањата и теоријата на човековата наука обезбедуваат витална алатка за отфрлување на предрасудите и разбирањето за прашањата поврзани со родот.

Современите истражувања за родот се предизвикани од движењето на жените кои се залагаат за еднаквост меѓу половите. Во однос на последново, Конел тврди дека и родовите прашања за мажот се толку многубројни како и оние за жените. Таа констатира дека во денешно време екстензивно постојат истражувања и јавни дебати за машкоста, татковството, движењата на мажите и насилството, едукација на

момчињата, како и инволвирање на мажите во достигнување на родовата еднаквост. Истата авторка за категоријата пол вели дека е социјална структура, но на одреден вид и додава дека како и другите социјални структури така и полот е мултидимензионален, а тоа не е само поради идентитетот, работата, моќта, сексуалноста, туку поради сите овие работи сублимирани во едно (Connell, 2002: 11).

Според Конел, машкоста не е природна карактеристика – туку „социјално конструиран“ идентитет. Таа се создава преку културните норми и односи на моќ. Ова значи дека постојат повеќе „машкости“ во зависност од расата, класата, сексуалноста и други фактори.

Во книгата „Машкости“ (Masculinities), во третото поглавје „Општествената организација на машкоста“, Рејвин Конел експлицитно зборува за машкоста и вели: „Машкоста е нешто со кое се раѓаме. Тоа е поставен систем на практики што го конструираат однесувањето, ставовите и очекувањето поврзани со мажите во конкретни општествени и историски услови. Машкоста не е една, туку постојат повеќе видови машкост – некои доминантни, други маргинализирани или потиснати“ (Connell, 2005: 70).

Според Конел, проучувањето на машкоста е критички процес кој:

- аналитички ги разложува чисто негативните и позитивните претпоставки за машкоста (на пример, дали е природна или социјално конструирана категорија);

- разгледува различни извори на знаење – од клинички, преку социјални, па сè до поли-

тички науки (пр. феминистичкото движење и движењето за правата на хомосексуалците);

- ја истакнува потребата за критички и односно ориентиран пристап кој го преиспитува и ја поставува машкоста како еден аспект од општествените односи.

Машкоста не е збир од фиксни особини, ниту пак е едноставен биолошки продукт. Таа е општествена конструкција – истовремено историска и динамична – која постојано се создава, се пресоздава и се оспорува преку социјалната интеракција.

Конел истакнува дека постојат повеќе форми на машкост кои не се еднакви, тие се организирани хиерархиски, и зависат од културата, класата, расата, сексуалната ориентација, историскиот период и сл. На врвот се наоѓа:

- *Хегемонска машкост* – доминантна, „општествено прифатена“ машкост (обично поврзана со хетеросексуален, бел, агресивен и успешен маж, кој доминира врз жени и други мажи). Хегемонската машкост е доминантен модел на машкост кој ја одржува патријархалната власт. Не мора секој маж да ја практикува, но таа служи како идеал според кој се мерат сите други машкости.

- *Субординирана машкост* (најчесто поврзана со хомосексуални или „немачо“ машки идентитети). Тоа се форми на машкост што се сметаат за „помалку машки“, најчесто затоа што се спротивставуваат на доминантната, хегемонска машкост. Тие често се емоционални, неагресивни, неспортски, поврзани со хомосексуалноста или други родови/сексуални идентитети што не го следат „нормативниот маж“.

Припадниците на субординираната машкост („меките момчиња“, „слабите“, „интелектуалците“) се претставени како „недоволни мажи“ – односно исклучени од „вистинската“ машка категорија, моќ и посредување меѓу самите мажи.

– *Комплицијна машкост* (мажи кои не се хегемонски, но имаат корист од неа), ја практикуваат мажи кои не го остваруваат целосно идеалот на хегемонска машкост, но сепак имаат корист од системот што ја поддржува таа доминација. Комплицијната машкост е форма на машко однесување кое се усогласува со постојаниот патријархален поредок, без да го води, но и без да му се спротивстави. Тоа е една од причините зошто патријархатот опстојува – затоа што дури и „недоминантните“ мажи имаат интерес да не го менуваат системот. Мажите со комплицијна машкост не го поткопуваат системот, туку ја прифаќаат неговата структура и имаат удел во неговото зацврстување. За разлика од хегемонската машкост, која се карактеризира со симбол на машки идеал, активна доминација, корисник на патријархатот и активна поддршка на системот, комплицијната машкост се одликува со пасивна поддршка на системот и е корисник на патријархатот.

– *Маргинализирана машкост* (на пр. машкоста кај расно или класно угнетените групи) е четврта форма на машкост во хиерархијата на Рејвин Конел, заедно со хегемонската, комплицијната и субординираната. Овој концепт е важен за разбирање на врските меѓу машкоста, расата, класата и другите форми на нееднаквост. Маргинализираната машкост е онаа форма на машкост што не може да стане хегемон-

ска затоа што припаѓа на општествено исклучена или угнетена група, како што се расно малцинските заедници (на пр. црците во САД, сиромашните слоеви, лица со попреченост, етнички малцинства или имигранти). Во контекст на ова може да се истакне дека маж од работничка класа или маж од расно малцинство може да покаже „мачо“ однесување, но нема социјална моќ да биде признат како „вистински претставник на машкоста“. Некои форми на маргинализирана машкост развиваат хипермашко однесување – агресија, физичка сила, доминација во улични или криминални групи, како стратегија на преживување или отпор.

Машкоста, според Конел, е социјален процес а не природна состојба; множество форми, а не единствена суштина; институционално и културно поддржана структура на моќ која може да се менува и оспорува. Машкоста не е нешто што мажот „го поседува“, туку нешто што „го прави“ – преку однесувањето, говорот, изгледот, моќните позиции (Connell, 2005). Според Рејвин Конел родот не е само релација маж – жена, туку постои и моќна хиерархија меѓу самите мажи, што значи дека сите мажи немаат ист пристап во патријархатот, бидејќи некои мажи се угнетувани од други мажи – иако формално се дел од „машкиот пол“.

Разгледувајќи го концептот за полово еднаквост, неопходно е да се одговори на низа прашања и проблеми кои се поврзани за поширокиот политичко-општествен контекст на овој поим. Како најважен етос на општественото движење, еднаквоста се однесува на општите важности и вредности, притоа подразбирајќи

елиминација на комплексни и повеќекратни односи на потчинување и доминирање во политичката, економската и културната страна на современиот општествен систем (Павловски, 2017: 52).

Според Дороти Динерстин, терминот „однос меѓу половите“ означува поделба на одговорноста, можноста и привилегиите кои преовладуваат меѓу луѓето од машки и женски пол, како и образецот на психолошката меѓузависност што ја подразбира таа поделба. Специфичната природа на таквите односи често се разликува драматично во различни општествени услови. Нивната општа природа потекнува од фактите кои досега биле општоприфатени, дека примарна одговорност на жената била да се грижи за малите деца (Dinerstin, 2000: 4).

Машко-женските односи, забележува Дороти Динерстин, се развиваат како резултат на телесните, технолошките и емотивните влијанија кои се дел од минатото на луѓето. Тие односи претставуваат дел од доминантните одговорности на жените, кои се одговорни за одгледување, нега и подигнување на детето. Во контекст на претходното, истата авторка вели дека најголемиот дел од жените во светот биле принудени својата главна енергија да ја вложат во биолошката задача на продолжување на видот. Таа репродуктивна задача имала за цел од жената да создаде стручно лице за вршење на одредени суштински и важни човекови задачи, кои се клучни за негувањето на тукушто родените деца, како и за одржување на социјално-емотивните односи меѓу половите.

Современиот маж сè уште го носи во себе генетското наследство да биде храбар и да не покажува слабост. Кога мажот има проблем или е загрижен, ги потиснува своите чувства во себе, станува затворен и далечен. За мажите исказувањето на чувствата е еднакво на губење контрола. Општествената условеност го засилува таквото однесување кај мажите. Жената со својата улога да биде заштитничка на домот е програмирана да биде отворена, доверлива, подготвена за соработка, да покажува ранливост, да ги покажува чувствата и да знае дека не е неопходно секогаш да ја држи ситуацијата под контрола.

Во старо време мажите никогаш не се судирале со проблемите со кои се судира современиот маж. За да се покаже дека си ги сака жената и семејството, мажот просто го правел тоа што од дамнина го правеле сите мажи – секое утро заминувале на работа за да донесат храна. Така течел животот илјадници години и за повеќето мажи таквото однесување е сосема природно. Но, во сегашноста, во повеќето земји, мажите и жените работат еднакво, така што од мажот веќе не се очекува сам да го обезбедува опстанокот на семејството.

Врските меѓу мажите и жените функционираат и покрај големите полови разлики. Тоа во голема мера е заслуга на жените кои ги поседуваат неопходните способности да излезат на крај со врската на семејството. Тие се надарени со способности да ги дозволат мотивите и значењата што се кријат зад зборовите и зад однесувањето, па според тоа можат да ги предвидат евентуалните последици или да преземат

акција за да ги избегнат проблемите. Мажите треба да ги учат новите начини за современиот опстанок исто како што прават и жените. Врските се разлабавуваат кога мажите и жените не можат да сфатат дека се биолошки различни и кога секој бара од другиот да живее според неговото очекување.

Половиот идентитет е начин на кој личноста се гледа како машко или женско. Родовиот идентитет е препознавање на општествениот род кој ѝ се препишува на личноста. Нормално е припадникот на машкиот пол да се однесува како момче или маж, а тоа се општествени термини кои се „поврзани“ со одредени културолошки очекувања. Истото важи и за женскиот пол. Во контекст на претходното, ќе додаме дека начините на кои жените се претставувани претрпеле радикални промени во последните години. Нивните идентитети навистина се измениле со текот на времето, пред сè поради промените кои настануваат во социјалната сфера на живеењето. Како поединци кои внимателно ги следат односите меѓу половите, сведоци сме на сè позачестено учество на жените во јавните општествени области, како што сме сведоци и на сè поголемото вклучување на мажите во приватната семејна средина. Кога се третира прашањето на родовиот идентитет, по сè изгледа дека мора да се земе предвид не само улогата како негов манифестен слој туку и врска-та помеѓу индивидуалното чувство на тоа да се биде женско, односно машко, со групниот родов идентитет кој му е директен извор.

Според Нешка Николовска, жената во матрилинеарните општества стоела на чело на

родот во улога на заедничка прамајка која управувала со сè, од која зависело сè и на која ѝ припаѓало сè (Николовска, 2011: 21). Но, со преминот од матријархат во патријархат, женскиот пол почнал да го доживува својот пораз. Да се каже дека жената била Друго, значи дека меѓу половите не постоел однос на реципрочност; Земја, Мајка, Божица, таа никогаш не му била слична на мажот. Жената не е само Другиот, како што откри Симон де Бовоар, туку сосем конкретно е Другиот на мажот: неговиот негатив или слика од огледало. Поради ова Иригаре тврди дека патријархалниот дискурс ја става жената вон претставувањето: таа е отсу-ност, негативност, темниот континент или, во најдобар случај, помалку маж. Во патријархалната култура женственоста како таква е сузбиена: таа се враќа само во својата „прифатлива“ форма, како Другиот одразен од огледалото на мажот (Мои, 2001: 158).

Општеството секогаш им припаѓало на мажите и политичката власт секогаш била во нивни раце. Во однос на ова, Де Бовоар констатира дека триумфот на патријархатот не бил ни случајност ни резултат на некоја женска револуција. Уште од почетокот на човештвото, неговата биолошка привилегија им овозможила на мажите самите да се потврдат како суверени битија. Тие никогаш не се откажале од оваа привилегија и делумно го отуѓиле нивното постоење во Природата и во Жената, но потоа повторно ја усвоиле (Де Бовоар, 1989: 111).

Според Браидоти, обележјето „жена“ е концепт околу кој се собрале феминистките во движење, во кое централна тема е политиката на

идентитетот и концептот кој треба критички да се анализира. Понатаму, Браидоти смета дека феминистичкиот субјект во феминизмот е конструиран низ многу дискурси, позиции и значења кои често се во конфликт едни со други и затоа означителот жена не е повеќе задоволувачки како камен-темелник на феминистичкото движење.

„Токму поради тоа што ‘женското’ повеќе не изгледа како стабилен поим, неговото значење е исто толку вознемирувачко и нестабилно како и значењето на поимот ‘жена’...“ (Батлер, 2002: 31).

Џудит Батлер, во книгата *Проблеми со родот*, посочува дека феминистичката теорија во најголем дел претпоставува дека постои некаков постоечки идентитет кој се подразбира со категоријата на жените. Понатаму, Батлер заклучува дека самиот субјект на жените повеќе не е разбран во стабилни или одржливи термини. Односно, постои мала согласност околу прашањето што е она што ја создава или треба да ја создаде категоријата на жените.

Според Батлер „терминот ‘жени’, дури и во множина, попрво стана незгоден термин, место на оспорување и причина за анксиозност отколку стабилен означител, што управува со согласноста на оние кои има за цел да ги опише и да ги претстави“ (Батлер, 2002: 308). Ако некој „е“ жена, тоа сигурно не е сето она што е тој/таа, смета Батлер.

Роси Браидоти потсетува дека во феминистичката теорија некој зборува како жена, иако субјектот жена не е монолитно суштество дефинирано еднаш засекогаш, туку многукра-

тен, комплексен и потенцијално контрадикторен склоп на искуства дефинирани со преклопување на варијабилни како што се класа, раса, возраст, стил на живеење, сексуални склоности и други (Браидоти, 2002: 282).

Ставот на Браидоти за жените како субјект на феминизмот е спротивен од ставот на Батлер. Таа, категоријата жени ја согледува како збир од биолошко-културните ентитети претставувани како емпириски субјекти на општествено-политичката реалност, но и како дискурзивна тема на феминистичката теорија.

Според Иригаре, женскоста е црна соба, запечатен сеф, темен амбис, односно таа, пишува Де Бовоар, има лик на темнина: таа е хаосот од кој сè произлегло и во кој еден ден сè мора да се врати (Де Бовоар, 1989: 212).

Темата за родовата еднаквост денес не е само академско прашање или идеолошка дискусија – таа е дел од секојдневниот живот, медиумите, политиката, па дури и меѓучовечките односи. Во ова поле се истакнуваат две значајни струи: *феминизам*, кој историски се залага за правата и позицијата на жените во општеството, и поновиот, често контроверзен *маскулизам*, кој се обидува да ги адресира предизвиците и маргинализацијата на мажите. Но, дали овие движења навистина се борат за правичност – или водат паралелни, па дури и спротивставени битки во име на својата идеолошка вистина?

Во контекст на машко-женските односи, нашето внимание ќе биде насочено и кон основните начела на феминизмот, кои се значајни за истражувањето и толкувањето на статусот на

жените и класификацијата на женските идентитети, како и кон основните начела на маскулизмот (маскулинизмот) кои се поврзуваат со статусот на мажот, кој во современото општество е сè повеќе експлоатиран и дискриминиран од страна на женскиот пол.

Во историјата, жените честопати биле исклучени од процесите на одлучување, образование, имотни права и политичко учество. Машките улоги биле доминирачки во јавната сфера, додека женските биле ограничени само на домот. Промените започнуваат со феминистичките движења, особено во 19. и 20. век, кога жените се избориле за право на глас, работа и образование.

Современите феминистички теоретичарки идејата за женскиот субјект ја сметаат за неприфатлива, бидејќи укажуваат дека жената е фатена во мрежа на „бесконечен процес на означување“. Со оглед на тоа дека секој идентитет е под притисок на другите, како и на умножување на идентификацијата врз основа на родот, класата, расата, географската положба, животниот век и други останати фактори, се проблематизирало и прашањето за еднаквоста и заедничкото искуство на жените и мажите.

Во контекст на ова може да констатираме дека феминизмот е просветителски проект или борба против незнаењето, заблудата и предрасудите. Неговата мисија е да влијае на создавање, воспоставување и конституирање на слободниот субјект. Феминизмот може да се толкува и како движење на жените кои се залагаат за рамноправност со мажите, движење кое се залага за укинување на подреденоста и нерамноправната

положба на жената; за отсуство на дискриминација, за човековите права на жената во сите области на општествениот живот. Значи, едно од клучните прашања со кои се занимава феминизмот е дали мажите и жените по својата природа се еднакви (исти) или пак различни?

Некогаш многу одамна, мажите и жените живееле среќно заедно и работеле во хармонија. Мажот секој ден излегувал надвор, во еден непријателски и опасен свет, и го изложувал на ризик својот живот ловејќи за да им обезбеди храна на жена си и на своите деца и ги бранел од дивите животни и од непријателите. Суштината на неговата работа била јасно и точно определена: тој бил ловец на храна – и тоа било единственото нешто што се очекувало од него. Меѓутоа жената се чувствувала многу горда затоа што нејзиниот човек си го ризикувал животот за да обезбеди храна за своето семејство. Неговиот успех како маж се мерел со неговата способност успешно да убие животното и да го однесе дома, а тој себеси се вреднувал според оцената што ја давала жената за неговите напори и труд. Семејството зависело од неговата способност добро да ја врши работата на ловец и заштитник – и тоа било сè што се очекувало од него.

Улогата на жената исто така била јасно определена. Тоа што таа го носи и го раѓа детето го определило правецот во кој таа ќе еволуира и како ќе се развиваат нејзините специјализирани способности за исполнување на таа улога. Работите биле едноставни: мажот бил ловец на храна, таа била заштитник на семејството. Таа го минувала денот грижејќи се за децата, соби-

рајќи овошје, зеленчук и јатки и соработувајќи со другите жени во групата. Таа не била оптоварена со грижи за обезбедување на основните резерви на храна или за војување со непријателите, а нејзиниот успех се мерел со нејзината способност да го одржува семејниот живот. Способноста на жената да носи и да раѓа деца била восприемана како нешто магично, дури свето, зашто таа владеела со тајната на давање на живот. Од историска гледна точка, светот на мажот секогаш бил исполнет со битки и смрт. Во современото општество опстанокот на семејството веќе не зависи само од мажите, а од жените веќе не се очекува да седат дома како воспитувачки и домаќинки.

Мажите и жените го гледаат истиот свет, но со различни очи. Мажот ги гледа нештата и предметите и ги прима врските меѓу нив од гледна точка на нивната положба во просторот, како да составува делчиња од мозаикот. Жените буквално восприемаат една поширока, посеопфатна слика, обрнуваат внимание и на ситните детали – како да составуваат мозаик, при што за нив секој посебен дел е интересен сам по себе, а неговите заемни односи со околните делови се многу поважни од нивната поставеност во просторот (Пиз, 2015: 147).

Во научните кругови, историјата на феминизмот обично се дели на три бранови на феминизам. Оваа периодизација настанала, и затоа е најприменлива во западното општество, додека, како што нагласува Ивана Милојевиќ, колонизираните општества забележуваат промени пред и по колонијализацијата, а социјалистичките општества пред и по воведувањето на со-

цијализмот (Milojević, 2011: 29). Сè уште е најзастапена поделбата на феминизмот на три бранови, иако е важно да се подвлече дека спомнатите фази не се монолитни, лесно препознатливи и еднакви во сите општества и култури.

Првиот бран феминизмот се нарекува и негова прва фаза, а се појавил во 19. век и приближно траел до 60-тите години на 20. век. Во литературата се јавува и под името хуманистички феминизам или феминизам на еднаквост, а главната цел на феминистките кои работеле во првиот бран се однесувала на борбата за правото на жените на глас и правото на образование, односно стекнувањето правна и политичка еднаквост без разлика на полот. Претставниците на овој бран се залагаат за промени во социоправниот систем кој ќе овозможи не само право на жените да гласаат туку и право на наследство, располагање со имот, професионална работа и други граѓански права на жената. Либералниот феминизам е најзастапената феминистичка ориентација во оваа фаза, а основниот постулат на феминизмот во овој период се однесувал на изедначувањето на луѓето без разлика на полот.

Вториот бран феминизам, познат и како феминизам на разликата, траел од 60-тите до 80-тите години на 20. век. Главната цел на втората фаза на феминизмот била да се проблематизира положбата на жената и да се покренат голем број „женски“ прашања. За разлика од првиот бран, кој главно се потпираше на теоријата и се залагал за правата на жените во правото, вториот бран на феминизмот инсистира на примена на правата на жените во практика и на „по-

дигање на колективната свест“ (Milojević, 2011: 33). Додека првиот бран се трудеше да го сфати како универзален, вториот бран „отворено ја прифаќа и слави женската различност“, што се манифестира преку одобрување на претходно занемарените квалитети на жените и славење на женската моќ.

Познатото дело *Виторииџ џол* на Симон де Бовоар од 1949 година е клучен елемент во воспоставувањето на основата за лансирање на вториот бран на феминизмот. Во овој период феминизмот се формира како посебно движење кое се стреми да ги застапува женските прашања во јавната и научната практика. Основани се првите феминистички списанија и движењето за еманципација на жената. Овој бран е најзначаен за прашањата за репродуктивните права на жените – контрацепција, легализација на абортусот, породувањето, како и за еманципацијата на жените и припадноста на претходно исклучиво машки занимања, полиња и институции. Вториот бран на феминизам е во контраст со првиот во поглед на женското тело, бидејќи „за разлика од либералниот феминизам, кој го негира телото, радикалниот феминизам го става телото во центарот“ (Ibid, 32).

Третиот бран феминизам се појави од 90-тите под влијание на постмодернизмот и сè уште е актуелен. Феминизмот од вториот бран ја истакна важноста на професионалните достигнувања на жените, додека феминизмот од третиот бран се залага за рамнотежа помеѓу кариерата и мајчинството. Главната карактеристика на третиот бран е различноста на феминистичките перспективи, па затоа често се сме-

та за еклектичен и амбивалентен. Во оваа фаза на феминизмот е направена дистинкција меѓу поимите пол и род, што резултира со појава на бројни ориентации засновани на проблематизирање на концептот на родот и родовиот идентитет, како што се: квир теорија, трансфеминизам, сајберфеминизам итн.

Даша Духачек во текстот „Политичкиот субјект во современите феминистички теории“, го разгледува феминистичкото движење по етапи и заклучува дека феминизмот е политика во најпродуктивна смисла, фокусирана (и) на општи добра.

За жената како политички субјект да има моќ/капацитет да дејствува, да поседува ефикасност, да биде фактор, мора да биде воспоставена како субјект, мора да има идентитет. Воспоставувањето на нејзиниот идентитет, дефинирањето на она што жената е, би го затворило кругот и би ја довела во прашање основната претпоставка на процесот на конституирање на субјективитетот, а тоа е чувствителност на разлики.

Според Духачек, прашањето на современата феминистичка политичка теорија гласи – Како да се обезбеди легитимитет и автономија на женскиот субјект во нејзината политичка активност? Тој политички субјект се конструира препознавајќи ги сопствените разлики во однос на веќе втемелениот силен субјект, кој е во сопственост на политичка моќ. Истовремено, жената, бидејќи за неа зборуваме/пишуваме, со текот на времето добива сопствен идентитет, кој треба, иако поинаков, друг да биде из-

вор на легитимитет во јавниот, политички простор (Duhacek, 1995).

Феминистичката идеологија денес е навлезна во сите сфери од јавниот и приватниот живот. Денес не живееме во време на либерален феминизам, кој се залага за рамноправност меѓу жените и мажите, туку во време на радикален или милитантен феминизам, кој всушност бара привилегирана позиција на жената. Целта на радикалниот феминизам, во некои сфери од општествено-политичкиот и општествено-економскиот живот, е да се изврши рамномерна застапеност на жените и мажите.

Во контекст на претходното, истакнатиот родоначалник на маскулизмот во Србија и изразит критичар на радикалниот феминизам, Владислав Ѓорѓевиќ, констатира дека радикалниот феминизам не ја промовира родовата рамноправност, туку родовата нерамноправност, бидејќи приврзаниците на ова движење не се согласуваат за рамноправноста на жените и мажите, туку за привилегираноста на жената (Ђорђевиќ, 2009: 13). Истиот автор смета дека современиот феминизам е еден вид агресивен и милитантен проект, чија основа е да ги оправда своите цели и да стекне нови, кои главно се засноваат на зголемената доминација на жените над мажите.

Во книгата *Mit o patrijarhatu – Dali su muškarci diskriminisani*, Владислав Ѓорѓевиќ констатира дека е неопходно да се основа академска дисциплина којашто би се занимавала со прашања за положбата на мажите во општеството. Во другите држави таква дисциплина постои и се вика маскулизам (masculism). Кванти-

тетот на студиите кои се занимаваат со положбата на мажите е несразмерна со квантитетот на студиите кои се занимаваат со општествената положба на жената. Еден од основните успеси на академскиот феминизам е фактот дека за женските прашања се пишува наголемо. За женските прашања зборуваат експерти за право, економија, антропологија, политикологија, историја, уметност, психологија, педагогија и други општествени науки. Интересот за пишување за жените се забрзал со движењето *Женски сџугуи (Women's Studies Movement)*, кои се развиле во 70-години од 20. век. Во тој поглед мажите впечатливо стануваат дискриминирани и затоа треба да го добијат истото што го имаат жените – *Машки сџугуи (Men's Studies)* (Ђорђевиќ, 2009).

Движењето за правата на мажите е дел од поширокото машко движење. Се развива од движењето за ослободување на мажите во раните седумдесетти години. Движењето за човековите права на мажите е составено од различни групи и поединци кои се фокусираат на многу социјални прашања (вклучувајќи ги семејното право, родителството, репродукцијата, семејното насилство) и владините служби (вклучувајќи го и образованието, задолжителната воена служба, мрежи на социјална безбедност и здравствена политика).

Некои научници сметаат дека движењето за правата на мажите, односно некои негови сегменти, претставуваат реакција на феминизмот. Активистите за човекови права на мажите го оспоруваат тврдењето на феминистките дека мажите имаат поголема моќ, привилегии

или предности за разлика од жените, а многумина тврдат дека современиот феминизам отишол предалеку, па затоа дополнително вниманието треба да се посвети на машките права.

Маскулизам или маскулинизам е застапување на правата или потребите на мажите и момчињата, односно придржување или промовирање на мислења и ставови кои се сметаат типични за нив (<https>). Во рамките на дисциплината која се занимава со прашањата за мажот и машкоста, се прави разлика меѓу овие два термина; „маскулизмот“ се поврзува со раната фаза од борбата за еднаквост на правата на мажите, додека терминот „маскулинизам“ повеќе се поврзува со патријархатот и со неговата идеологија. Исто така се прави разлика помеѓу „прогресивниот маскулизам“ и неговата „екстремистичка верзија“. Првиот прифаќа некои општествени промени што ги промовира феминизмот, иако беа воведени многу промени за да се намали машката доминација врз жените, додека вториот ја промовира супериорноста (надмоќта) на мажот и инфериорноста на жената. Екстремистичката верзија на маскулизмот тврди дека она што му пречи на општеството е феминизацијата, и дека напредувањето на општествата бараат влијанијата на женските вредности да се намалуваат, а влијанието на машките вредности да се зголемуваат.

Исто така, можеме да зборуваме и за традиционален и прогресивен маскулизам. Традиционалниот маскулизам, пред сè, се поврзува со оние активисти кои се ориентирани кон традиционалните, патријархални семејства и имаат поддршка од неоконзервативните партии. Про-

гресивниот маскулизам е поблизок до феминизмот и тој рамноправноста на половите ја гледа како еднаквост, т.е. подеднакво учество на двата пола во обврските и правата во рамките на семејството.

Имено, под маскулизам се подразбира борбата за семејните и машките права против феминизмот. Машката моќ и честа на мажот многу често се поврзани со фалусот кој го симболизира оплодувањето. Главно, особините на традиционалната машкост биле поврзани со одредени опасни ситуации (лов, војна, храброст, сила), т.е. со висок степен на ризик. Неуспехот од неизвршување на машките улоги има многу висока цена. Според функционалните сфаќања, општеството ги поттикнува мажите на вакво однесување, бидејќи во спротивно не би можеле да заземат подобра општествена положба. За мажите денес главно преовладуваат негативни стереотипи. Тие се опишуваат како насилници, силувачи, сексисти, мачисти, мизогенести, а многу ретко како дискриминирани студенти, напуштени момчиња, изманипулирани љубовници, истоштени работници, пожртвувани сопрузи, посветени татковци и верни пријатели. Во современите родови студии широко се признава дека доминантните форми на машкост се поврзуваат со главните форми на општествена моќ.

Маскулинизмот, како што истакнавме, се јавува подоцна како реакција на маргинализирањето на машките проблеми во јавноста. Тој се обидува да осветли теми како самоубиство кај мажите, недостаток на емоционална поддршка, дискриминација при развод и занемаре-

ност на татковските права. Иако не е толку организиран или унифициран како феминизмот, маскулинизмот бара поголемо внимание за прашања што традиционално се игнорираат.

Според Хелена Гурфинкел (Helena Gurfinkel) во 1990 година, студиите за машкоста, кои се релативно нови во полето на родовото истражување, почнуваат да поставуваат прашања за мажите и за нивниот однос со патријархалната моќ: Дали сите мажи имаат моќ? Дали сите мажи сакаат сила? Дали машкоста е иста во секоја култура и во секој временски период? Дали машкоста е збор што има множина, како и форма за еднина? Дали перформансите на машкоста зависат од категориите на расата, класата и сексуалноста? Одговорите на првите три прашања се одречни, додека одговорите на четвртото и на петтото прашање се потврдни (Gurfinkel, 2012).

Студиите за машкоста се интердисциплинарно поле на културна, социјална, историска, политичка, психолошка, економска и уметничка анализа, кои ги испитуваат конструкциите на машкоста во заедниците низ светот и во различни периоди во историјата. Овие студии исто така се осврнуваат и на напрегатата и сложена поврзаност меѓу хегемонистичките машкости (кои ја пласираат идејата за „вистински маж“ во дадено време и место) и подредени/потчинети мажествености (мажественост која во дадено време и место не ги надминува идеалите на „вистинскиот маж“).

Маскулистите констатираат дека традиционалната полова улога на мажот како заштитник и обезбедувач на финансии во семејството до-

ведува до тоа тој да живее пократко и постресно, за разлика од заштитената женска улога. Во контекст на тоа, маскулистите ја поздравуваат идејата за вработување на жените и нивното финансиско осамостојување, со надеж дека ова на мажите ќе им обезбеди порелаксирана положба, па дури и да се намали нивниот авторитет што го имале во патријархатот, односно неговата поделба со жените.

Феминистките, пред сè, ја пласираат тезата дека жените се дискриминирани. Во извесни случаи тоа е навистина така, за што сведочи и т.н. *жрџивен феминизам* (*victim feminism*). Дискриминацијата на жените исцрпно ја анализираат теоретичарките на феминизмот и таа широко се пропагира по медиумите. Оттука го поставуваме следното прашање: Дали и мажите можат да бидат дискриминирани? Вистината е таква што укажува на фактот дека и мажите имаат свои проблеми, понекогаш и многу поголеми од оние на жените. И тие како жените можат да бидат дискриминирани, а за жал со нив сè уште не се занимава ниту една соодветна и специфична организација, медиум или специфичен закон. Движење кое би се залагало за машките интереси кај нас не постои, а нема ниту име за такво нешто. Во САД е именувано како *Движење за ослободување на мажиите* (*Man's Liberation Movement*).

Ангелина Бановиќ-Марковска сублимира дека наспроти антитетичноста на парот маж-жена, модерните општества ја пласираат идејата дека антагонизмот не постои. Според нив, ништо не е навистина антагонистично како што изгледа: она што навистина постои е плу-

ралноста која допушта жената да биде „нешто“ различно по однос на мажот, „нешто“ кое тој мора да го потисне и да го прогони надвор од границите кои го дефинираат (Бановиќ-Марковска, 2007: 60).

Понекогаш „женскиот свет“ му се спротивставува на машкиот, но треба да се потцрта уште еднаш дека жените никогаш не засновале самостојно и затворено општество; тие се вклопени во заедницата со која раководат мажјациите, и во која тие имаат подредено место само затоа што мажјациите се силни. Тие се поврзани со механичка солидарност и меѓу нив ја нема онаа органска солидарност врз која се заснова секоја обединета заедница.

Ото Вајнингер еманципацијата на жената ја разбира како „желба на една жена во душата да стане рамноправна со мажот, да ја достигне неговата духовна и морална слобода, неговите интереси и моќ за создавање“ (Vajninger, 1998: 121). Со други зборови, еманципацијата на жената не е сфатена како нејзино ослободување од машката доминација, туку како ослободување од женското во жената.

Во контекст на претходното ќе се повикаме и на ставовите на Зорица Томиќ, која констатира дека радикалниот феминизам, кој е најмладо феминистичко струење, во својот најекстрем вид се појавува како антитеза на „маскулизмот“. Имено, споменатата авторка истакнува дека овој вид феминизам не само што го отфрла патријархалниот систем на вредности, туку ослободувањето на жената го гледа во целосна сепарација на машкиот и женскиот свет. Со други зборови, тезата за асиметричност меѓу по-

ловите во рамките на радикалниот феминизам добива спротивен предзнак: наместо „машкото општество“ како свет без жените, се претполага „женско општество“ исчистено од мажите (Томиќ, 2007: 69).

Кога зборуваме за односите меѓу мажот и жената, можеме да констатираме дека многу долг период се забележува доминацијата на мажот и тоа: во семејството, во политиката, во претпријатието, во книжевноста и уметноста, во спортот и сл. Патријархалната идеологија ги претставувала односите меѓу половите како односи, засновани врз природните (биолошки) разлики меѓу мажот и жената.

Во контекст на претходното, можеме да констатираме дека феминизмот го сочинуваат повеќе различни движења кои се фокусирани на борбата против подредената положба на жените во општеството. Некои феминистки тврдат дека не само што жените се еднакви со мажите туку се и морално надмоќни и затоа предлагаат замена на патријархатот со матријархат. Всушност, мажите не се виновни само за подредената положба на жената туку и за многу други општествени катастрофи, какви што се војните, уништувањето на животната средина, злоупотребата на науката. Според овие сфаќања, жените имаат поинаква природа од мажите. Така, женскоста, пред сè, одразува: заедништво, меѓузависност, доверба, отсуство на хиерархија, емотивност, телесна и духовна рамнотежа, природа, радост, мир. Мажите поседуваат спротивни особини, какви што се: независност, автономија, интелект, недоверливост, хи-

ерархија, доминација, натпревар, војна, смрт. (Павловски, 2014).

Според Симон де Бовоар, од историски аспект, мажите секогаш ја имале сета конкретна моќ. Уште од почетокот на патријархатот тие сметале дека е корисно жената да се одржува во состојба на зависност; нивните закони биле насочени против неа, и токму така таа се изградува како друго (Де Бовоар, 1989: 94).

Дороти Динерстин наведува два аспекта во машкото владеење со светот. Првиот аспект се однесува на машката привилегија директно да ја наметнува својата волја, отворено да ја покажува својата моќ и да има неприкосновен авторитет да биде официјален стопан. Вториот аспект, според споменатата авторка, се однесува на одговорноста; на пример, машката одговорност при кумулативен процес во создавање на светот, одговорноста за самосвесно и заедничко самоизградување што суштински нè разликува од другите живи суштества. Вториот аспект на машкото владеење добро се согласува со останатите карактеристики на односите меѓу половите (Dinerstin, 2000: 213).

Првата фаза на феминистичката антропологија, која се нарекува антропологија на жените, се разви во 70-тите години на 20. век. Овде е важно да се истакне појавата на поимот род, кој се појавил како карактеристична форма на зборот пол. За разлика од полот, кој укажува на биолошките особености на субјектот, родот укажува и на културниот и социјалниот контекст. Според тоа, дејствувањето на поединецот во општеството не е определено само од биолошките детерминанти, туку и од културни и

социјални фактори. Главната задача на антропологијата на жената е да ги утврди причините што ги навеле жените да бидат „другиот“, подредениот пол. Една од теориите ја застапува тезата дека односот меѓу жените и мажите е еквивалентен на односот помеѓу природата и културата, каде што природата е подредена на постојаната доминација и проширување на културниот развој. Друго објаснување за оваа поделба е претставено со упатување на истиот однос помеѓу мажите и жените со јавниот и приватниот простор, каде што жените се поврзани со куќата, децата, домаќинството, а мажите со јавниот простор надвор од домот.

Српскиот писател Владислав Ѓорѓевиќ, во своите студии кои го третираат прашањето за дискриминираноста на мажот, се обидува да го сруши митот дека живееме во општество во кое жените се потчинети. Нивната положба во нашето општество е релативно поволна, тврди тој. Значи, за разлика од огромниот број феминистички книги, Ѓорѓевиќ во своите истражувања се обидува да ја докаже родовата дискриминираност, но од аспект на машката перспектива. Имено, тој констатира дека мажот во многу нешта е инфериорен во однос на жената. Радикалниот феминизам во прв план го поставува прашањето за „сексуалното вознемирување“ („sexual harassment“). За жената, според радикалниот феминизам, е стресно доколку мажот нападно ѝ се додворува. Но, никој не кажува колку мажот се чувствува стресно кога жената ќе го отфрли, дури и дискретно. Во контекст на претходното, пишува Владислав Ѓорѓевиќ, радикалниот феминизам ги учи жените да ги ту-

жат мажите за „сексуално вознемирување“ кога тие ѝ се додворуваат на погрешна личност или во погрешно време. Но, никој не ги учи мажите да ги тужат жените за сексуалните трауми кои ги доживуваат, кога жената прво им вели „да“, па „не“, па „да“, па „не“ (Ђорђевиќ, 2009: 39).

Радикалниот феминизам во своите најекстремни облици ги прикажува мажите како непријатели и се залага за повлекување на жените од машкото општество, но и за поставување на жените во центарот на тоа општество.

Во контекст на наведеното ќе се повикаме и на ставовите на српскиот аналитичар за родова политика и активист за машки и семејни права, Михаило Алиќ, кој вели: „Маскулизмот ја пласира тезата дека не се само жените жртви на насилство, експлоатација и дискриминација, туку и мажите“ (Алиќ, 2011). Имено, маскулизмот исто така се залага и за осамостојување на жената (што е различно од „зајакнување на жените“ на што инсистира радикалниот феминизам), бидејќи во тој случај жената не би се борела за превласт. Маскулизмот, според спомениот автор, е машки феминизам, т.е. легитимна борба за правата на мажите и вистинска рамноправност и еднаквост на половите.

По аналогија на феминизмот, маскулизмот работи на промовирање на човековите права на мажите на индивидуално, правно и институционално ниво; спречување на сите видови насилства и дискриминација врз мажите; грижа за ранливите групи, како што се: разведени и неомженети, мажите на село, старите, невработените, бездомниците, физички и психички хендикепираните, луѓето со психијатриски проблеми,

со проблеми од зависност, момчиња без родителска грижа и други.

Маскулизмот се залага за соработка и комплементарност на мажите и жените, а радикалниот феминизам за нивна конкуренција и конфликт. Имено, поддршка им се дава на мажите преку професионална психолошка и правна помош при разделба и развод; насилство од партнерот од психичка, физичка или сексуална природа во врски и брак; лажни обвинувања за семејно насилство и институционално насилство (дискриминација). Поддршката на момчињата е во процесот на учењето и нивната социјализација, во минувањето низ тешките периоди на пубертет, како и во случаите на врничко насилство.

Маскулизмот е неопходен како противтежа на доминантниот радикален феминизам, со цел да се усогласат односите меѓу мажите и жените кои се веќе сериозно нарушени од функционирањето на еднострана феминистичка идеологија и нејзината примена преку главните институции на државата и општеството. Затоа, овој феминизам во своите најекстремни облици ги прикажува мажите како непријатели и се залага за повлекување на жените од машкото општество. Современите истражувања за мажите и машкоста покажуваат дека машкоста е многукратна и променлива категорија, која е условена културно и историски. Не постои само еден тип на машкост, туку ги има повеќе. За машкоста денес се зборува многу повеќе отколку порано. Во текот на последната деценија вниманието на јавноста е насочена кон мажите и откривањето на карактеристиките на машкоста на еден сосема нов начин.

* * *

Феминизмот се развивал низ различни бранови – од борбата за основни граѓански права, до денешната критика на родовите улоги и патријархалните структури. Без сомнение, феминизмот одиграл клучна улога во унапредување на правата на жените. Сепак, во некои современи форми, овој дискурс преминува од барање еднаквост кон идеолошко противење на „машкото“, каде мажите се генерализираат како носители на угнетување. Така, наместо дијалог и заедничка акција, се создава атмосфера на антагонизам, каде секој обид на мажите да проговорат за сопствените проблеми се доживува како напад врз женскиот напредок. Феминизмот се појавува како одговор на реални и системски неправди – правната, политичката и социјалната исклученост на жените од јавниот живот. Благодарение на феминистичките бранови, жените стекнаа право на глас, пристап до образование, работа, репродуктивни права, како и правна заштита од дискриминација. Но, критичката перспектива бара и признание на внатрешните парадокси на современиот феминизам. Некои феминистички струи денес не се задоволуваат со рамноправност, туку промовираат реторика што ја прикажува жената секогаш како жртва, а мажот – како насилник или угнетувач. Таквиот пристап создава монолитен наратив, кој не дозволува простор за комплексноста на реалноста – каде што и жените и мажите се соочуваат со различни, но легитимни форми на притисоци и неправди.

Маскулинизмот, пак, се појавува како одговор на чувството на маргинализација кај дел од мажите. Движењето се фокусира на прашања како старателство врз деца, психичко здравје кај мажите, дискриминација во семејното право и сл. Иако во својата суштина може да се гледа како обид за признавање на родовата ранливост кај мажите, маскулинизмот честопати се претвора во реактивна и дефанзивна позиција – не толку ориентирана кон правичност, колку кон реваншизам. Во некои форми тој го презема истото што го критикува кај радикалниот феминизам – генерализација, огорченост и создавање на „непријател“.

Маскулинизмот во својата умерена форма бара општествено признание на проблемите со кои се соочуваат мажите: високите стапки на самоубиства, очекувањата да бидат емоционално воздржани, губењето старателство по развод, или отсуството на поддршка при семејно насилство. Овие прашања не се фикција – статистиките потврдуваат дека мажите имаат ограничен пристап до психолошка помош, често поради општествените норми за „машка цврстина“. Сепак, маскулинизмот лесно запаѓа во замка на реактивност – во обид да се исправат искривените слики за мажите, се создава нова идеологија што го негира постоењето на машкиот привилегиум во одредени сфери. Наместо да се надоврзе на конструктивен дијалог, маскулинизмот неретко станува антифеминизам, што го сведува на огледало на она што го критикува.

Прашањето што останува е: дали овие два дискурса навистина се борат за правичност или стануваат алатки за политички, културни и лич-

ни пресметки? Наместо да се надополнуваат, феминизмот и маскулинизмот честопати се борат за доминација во јавниот простор, што ја поткопува суштината на правичноста – а тоа е признавање на различноста, унапредување на достоинството и создавање фер услови за сите. Ако навистина сакаме да зборуваме за правичност, тогаш мора да го напуштиме бинарниот пристап на „машко против женско“. Потребен е нов наратив што нема да се фокусира само на историските неправди, туку и на современите предизвици за двата пола. Наместо борба помеѓу идеологии, неопходен е дијалог заснован на емпатија, фактографија и заемно признавање. Клучниот проблем лежи во тоа што и феминизмот и маскулинизмот, во своите радикални или екстремни форми, почнуваат да се натпреваруваат за морална супериорност, а не за вистинска правда. И двата дискурса понекогаш користат селективни податоци, идеолошки наративи и медиумска манипулација за да создадат поддршка, но не и разбирање. Во пракса, ова води кон родова поларизација – мажи-

те и жените почнуваат да се гледаат како противници наместо како сојузници во градењето поправедно општество. Правичноста, наместо да биде заедничка цел, станува оружје за сопствена добивка.

Доколку сакаме да изградиме општество каде што и мажите и жените се чувствуваат безбедно, признаени и еднакво вредни, мора да излеземе од рамката „феминизам против маскулинизам“. Не станува збор за тоа кој повеќе страда или кој има повеќе право да зборува, туку за тоа како можеме заеднички да ги адресираме родовите нееднаквости и да создаваме општествени услови што ги препознаваат различните, но валидни искуства на сите луѓе. Феминизмот и маскулинизмот се производи на својот историски и културен контекст. Секое движење има свои заслуги, но и свои слепи точки. Во борбата за правичност потребно е да се создаде простор за меѓусебно разбирање, слушање и соработка, зашто, доколку правичноста не е за сите – тогаш не е вистинска правичност.

Литература

- Алић, Михаило. 2017. „Да ли је маскулизам ружна реч? Који су циљеви рада мушке НВО?“ *Српски културни клуб*. Септември. http://xn--j1aat.xn--90a3ac/2017/09/20/da-li-je-maskulizam-ruzna-rec-koji-su-ciljevi-radamuske-nvo/?fbclid=IwAR2e_1lwMVkv_JZtnwSXQ7TliQN2foBkp_XE3mYme_Jbpwic_QoBU_f7yU4P_U/ (преземено на 23.8.2020).
- Бановиќ-Марковска, А. 2007. *Груиен ѿорѿреѿѿ*. Скопје: Магор.
- Батлер, Џудит. 2002. *Проблеми со родоѿѿ*. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Браидоти, Роси. 2002. *Номадски субјекѿѿ: оѿѿелоѿѿворување и сексуална разлика во современаѿѿа феминистѿѿчка ѿеорија*. Скопје: Македонска книга.
- Vajthed, Stiven. 2006. *Mnoga lica muškaraca*. Prevela Zorana Popović-Krstić. Beograd: Odiseja.
- Vajninger, Oto. 1998. *Pol i karakter*. Prev. Irma Šosberger. Beograd: Narodna knjiga Alfa.

- Gurfinkel, Helena. Masculinity Studies: What Is It, and Why Would a Feminist Care?
<https://siuewmst.wordpress.com/2012/12/06/masculinity-studies-what-is-it-and-why-would-a-feminist-care/>
 (преземено на 10.9.2020)
- Де Бовоар, Симон. 1989. *Второј пол*. Прев. Маргарита Маленковска. Том I. Скопје: Наша книга.
- Dinerstin, Doroti. 2000. *Sirena i minotaur: odnosi među polovima i ljudska nelagodnost*. Prev. Dragana Starčević. Beograd: Feministička.
- Duhacek, Daša. 1995. „Politicki subjekt u savremenim feministickim teorijama“. *Ženske studije* (casopis za feministicku teoriju) br.1.
- Ђорђевић, Vladislav. 2009. *Mit o patrijarhatu-Dali su muškarci diskriminisani*. Beograd, *Metaphisic*.
- Ђорђевић, В. „Агресивни феминизам претвара мушкарца у роба!“ *Хелмкаст*. <https://facebookreporter.org/2018/11/02/prof-vladislav-djordjevic/> (преземено на 25.9.2020)
- Connell, Raewyn. 2002. *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. 1995. *Masculinities*. University of California Press.
- Milojević, Ivana. 2011. Tri talasa feminizma, istorijski i društveni kontekst, *Uvod u rodne teorije*, ur. Milojević, Ivana i Markov, Slobodanka, Centar za rodne studije ACIMSI, Novi Sad.
- Мои, Торил. 2001. *Сексуална/инексуална политика: феминистичка литературна теорија*. Прев. Елизабета Буова. Скопје: Сигмапрес.
- Николовска, Нешка. 2011. *Културни толемајска мајка: аспекти на женскиот креативен принцип*. Скопје: Македоника литера.
- Павловски, С. 2014. *Дискурси на шокој во македонската постмодерна драма*. Скопје: Бомат графикс.
- Пиз, А. Б. 2015. *Зошто мажите не слушаат, а жените не знаат да читаат мај*. Скопје: Три.
- Tomić, Zorica. 2007. *Muski svet*. Beograd: Cigoja.
- <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%BC>
- <https://siuewmst.wordpress.com/2012/12/06/masculinity-studies-what-is-it-and-why-would-a-feminist-care/> (преземено на 10.9.2020).

Stevo Pavlovski

**The Male and the Female in the Fight for Justice:
Critical View on Feminism and Masculinism
(Summary)**

This study explores feminist and masculinist theoretical approaches in the process of constructing masculinity and femininity, with the aim of providing a deeper understanding of gender identities and their social function. The study primarily analyzes the relationship between men and women through the historical and social context, emphasizing the ways in which gender roles are formed, maintained, and transformed under the influence of cultural and institutional factors. Furthermore, the focus is placed on the concept of masculinity, identifying several types of masculinities that arise as a result of various social, economic, and cultural circumstances. A specific section of the paper is dedicated to a critical analysis of feminism—on the one hand, as a movement and theory that questions patriarchal structures and advocates for gender equality—and masculinism, on the other hand, as a response to social changes and the challenges faced by men in the contemporary world. Through an interdisciplinary approach, the paper aims to contribute to the broader academic debate on the construction of gender and its impact on the individual and society as a whole.

Key words: male–female, masculinity, types of masculinities, femininity, feminism, types of feminism, masculinism